

Л. С. Штихалюквикладач українознавства
Луцького педагогічного коледжу**М. М. Лазука**викладач постановки голосу
Луцького педагогічного коледжу

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СВІТОГЛЯД ТА ПЕДАГОГІЧНА ДІЙСНІСТЬ ВИКЛАДАЧА

У статті проаналізовано й охарактеризовано сучасні підходи до дослідження понять «професійно-педагогічний світогляд» та «педагогічна дійсність викладача» у педагогічній, музикознавчій, методичній літературі. Зазначено, в яких різних аспектах розглядається педагогічна культура. Доведено, що досягнення успіхів у формуванні професійно-педагогічного світогляду та педагогічної дійсності викладача неможливе без осмислення системи педагогічної дійсності. Орієнтація викладача на життя і професійну активність допомагає поєднувати вимоги і цілі педагога з можливостями, бажаннями і цілями учнів. Гуманізація педагогічної діяльності, орієнтованої на життя і професійну активність особистості, зумовлюється сутністю актуально значущих властивостей і потенційних можливостей людини: сформованістю, попитом та пропозицією. В умовах безперервної професійної освіти мотивується орієнтація викладача на гуманізацію своєї педагогічної діяльності, спрямованої на духовно-моральне виховання молоді. З огляду на високу соціальну значущість вирішення таких протиріч, у статті приділено увагу питанням теоретико-методологічного обґрунтування змісту і структури гуманізації педагогічної діяльності, спрямованої на духовно-моральне виховання особистості та формування національно-культурного світогляду. Акцентовано на тому, якими мають бути зміст, структура і функції процесу гуманізації педагогічної діяльності як першочергового фактора формування професійно-педагогічного світогляду та педагогічної дійсності. Зазначено, що досить часто педагогічна свідомість виступає і як явище суспільної свідомості, і як свідомість людини, яка отримала ззовні педагогічну інформацію, і як професійна свідомість викладача. Доводиться, що педагог, який працює в руслі гуманізації своєї професійної діяльності, має не тільки задовольнити певний рівень матеріальних та інтелектуальних потреб студентів. Його завдання полягає в тому, щоб направити свій потенціал на допомогу молодому поколінню. Психолого-педагогічна підтримка викладача дає змогу студентам осмислити духовно-моральні поняття добра і зла, життя і смерті, любові і краси.

Ключові слова: музичне мистецтво, культура, засоби виховання, суспільна свідомість, система педагогічної дійсності, інтегральна особистісна освіта, педагогічні знання, вміння, позиція, творчість, професійна поведінка педагога.

Постановка проблеми. Процес глобалізації світової економіки неминуче торкнеться і вже зачіпає сферу освіти. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне ввести студентів у світ філософії освіти світового педагогічного простору, цей процес необхідно формувати з урахуванням новітніх досягнень вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної та філософської думки. Для української філософії взагалі характерний акцент на педагогічних проблемах, з огляду на традиційну морально-практичну філософію [4, с. 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання проблем освіти торкалися такі діячі науки, як Г. Сковорода, В. Одоєвський, М. Сперанський, А. Хомяк, С. Шевирьов, Д. Юркевич. У радянський період, коли домінувала «марксистсько-ленінська філософія» і одна єдина «марксистсько-ленінська педагогіка», існували різні течії в філософії освіти. Вони пов'язані з іменами П. Блонським, Л. Виготським, Є. Ільєнка, М. Петрова, Г. Щед-

ровицького. Їхні філософські погляди частково втілювалися в педагогічній практиці, в проектах реформування освітньої галузі.

Нині набули особливої актуальності дослідження педагогічної культури вчителя, які стали предметом вивчення в роботах А. Барабанщикова, Є. Бондаревської, Є. Гармаш, Н. Іванової, І. Колеснікової, Н. Комар та ін.

Мета статті – дослідити процес формування професійно-педагогічного світогляду та педагогічну дійсність викладача у педагогічній, музикознавчій, методичній літературі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз літературних джерел свідчить, що професійно-педагогічний світогляд – це інтегральне особистісне утворення, динамічно розвиваюча система поглядів, переконань, цінностей та ідеалів викладача, основа, яка ґрунтується на філософських, психолого-педагогічних, економічних, правових наукових знаннях, що визначають спрямованість

його професійної підготовки та діяльності. Вони знаходять своє вираження в збагаченні професійної ідентифікації, ключовими поняттями в запропонованому визначенні виступають «інтегральна особистісна освіта» і «динамічно розвиваюча система» [2, с. 23]. Вивчаючи літературу з цієї проблеми, варто зазначити, що дослідники в основному розглядають світогляд через професійне бачення предмета (музичних, математичних, фізичних та інших дисциплін), що давало позитивні результати в єдиній державній системі освіти. З огляду на варіативність освітнього простору останнього десятиліття варто розглядати професійно-педагогічний світогляд викладача в руслі конкретної історико-педагогічної реальності. Так, знайомлячись із нормативними актами щодо забезпечення процесу освіти, аналізуючи навчальні програми, наукову і навчальну літературу з філософії, педагогіки, психології, ми дійшли висновку, що через професійно-педагогічний світогляд відбувається осмислення всіх елементів педагогічної дійсності. Під педагогічною дійсністю розуміється «сукупність наукової, методичної та практичної діяльності, професійно здійснюваної педагогами-дослідниками і педагогами-практиками» [2, с. 324].

Вирішення проблем, що виникли протягом останніх років в освіті, багато хто пов'язує з «філософією освіти». Так, В. Розін вважає, що філософія освіти – це відповідь на кризу освіти, криза традиційних наукових форм його осмислення й інтелектуального забезпечення, вичерпність основної педагогічної парадигми. Таким чином, філософія освіти взаємопов'язана з професійно-педагогічним світоглядом. «Домінантами української філософії освіти були гуманістичні орієнтації освітнього процесу, акцентування всієї діяльності на особистості дитини, орієнтація навчання на національно-культурний рівень і виховання з геополітичними та соціокультурними факторами української цивілізації, її регіональними особливостями, втілення в системі освіти принципу соціальної справедливості, гуманітарної спрямованості освіти. При цьому постійно акцентувалося на необхідності розвитку внутрішньої свободи в освітній діяльності, пов'язаній із твердженням самооцінки особистості студента, пробудження у нього почуття власної гідності, самоповаги на основі надання можливості самостійного вибору форм і методів пізнання» [9, с. 73]. Досліджуючи цю тему, варто звернутися до праць великого філософа Г. Сковороди, який зазначав, що для того, щоб педагог добре виконував свої обов'язки, він сам повинен мати «спорідненість» до педагогічної діяльності, бо праця вчителя лише тоді буде успішною, коли вона для нього є джерелом радості, щастя і насолоди. Коли ж професія викладача та вчителя не відповідає можливостям і здібностям людини, то вона не

лише не приносить їй морального задоволення, а й завдає великої шкоди вихованцям. Педагог має любити науку і прищеплювати цю любов своїм вихованцям: «Довго сам навчайся, якщо хочеш навчати других», – бо справа навчання і виховання вимагає особливих знань. Тут доречно сказати і про те, яку велику роль у спілкуванні з учнями та в їхньому навчанні Г. Сковорода надавав слову, яке, на його думку, зможе допомогти в розкритті суті явищ, засвоєнні знань. Добре слово, на думку Г. Сковороди, сіє в серці вихованця любов, радість і мир, зле слово «розливає жовч», зміїну отруту, мучить душу [4; 11].

І. Ільїн трактував «національне багатство» освіти, вважаючи належними до них фольклор, молитву, поезію, національне мистецтво, історію, армію, нахили до творчості і, найголовніше, українську мову – «духовно-кровну єдність, що створює свою культуру, тобто царство ідеальних цінностей» [4, с. 448].

У першій половині 20-х рр. ХХ ст. С. Гессен проголосив новий погляд на світогляд, де головний акцент робився на відмові від світоглядної проблематики взагалі, на ділі пропонувався перехід до динамічного індивідуального світогляду, що зв'язує культурно-творчу діяльність людини з ірраціональним коренем його живої особистості [6, с. 69]. Іншого погляду дотримувався В. Зеньковський, визнаючи тільки за православною педагогікою право вважатися світоглядною, надаючи релігійному світогляду загальнолюдський зміст. У 40-х рр. ХХ ст. у середовищі української еміграції вищою національною цінністю проголошено православ'я. В цей час у радянській педагогіці основними були патріотизм, діалектика, інтернаціоналізм, партійність, атеїзм, і, як у паралельному світі, у філософії освіти зарубіжжя переважали ідеї вічних цінностей, абсолютного духу, ідеї відродження вільної, незалежної держави, патріотизму, православ'я.

У 50–60-ті рр. минулого століття створюються роботи, присвячені менталітету українського народу. Значне місце в них відводилося сімейному вихованню, підкреслювалося: «Сім'я покликана підтримувати і передавати з покоління в покоління духовно-релігійні та національні традиції» [9, с. 85].

Прогностичні питання українських філософів звернені до нової філософії освіти для майбутньої вільної України, де головною цінністю виступає можливість вільної творчості незалежної особистості. Виховання самостійного буття і мислення, дослідницька спрямованість пізнання, боротьба за істину, що веде до духовної свободи, – такі основні ціннісні пріоритети спрямованості освіти.

Таким чином, в основі нової філософії освіти була ієрархія: об'єктивне знання, справжня наука, вільна творча особистість. Безперечною заслу-

гою вітчизняної філософії освіти та педагогіки є обґрунтованість шляхів досягнення взаємозв'язку релігійної і світської освіти з вітчизняною педагогічною традицією і західними цінностями освіти.

Варті уваги сучасні філософські пошуки в галузі освіти. Пріоритетними напрямками досліджень в області філософії освіти виступають: проблема людини, застій і перспектива розвитку соціально-економічної сфери, проблеми безперервної освіти, система і процес виховання, навчання і розвиток учнів на різних ступенях освіти, педагогічна наука, педагогічна практика.

Так, Б. Гершунський вважає: «Освіта має забезпечити світовий синтез знання і віри як необхідну умову їх взаємодоповнення та взаємозбагачення в єдиному процесі світорозуміння та сприяти тим самим ліквідації методологічних і світоглядних пустот у розумінні функцій і можливостей самої сфери освіти» [6, с. 496]. Розмірковуючи про науку як скарбницю досягнень людства, автор підкреслює, що найважливіший атрибут науки – знання. Саме знання є кінцевою метою наукової діяльності, проте, акцентуючи на них, вчений підкреслює їх нерозривний зв'язок із вірою, єдиною з можливих і допустимих компонентів світосприйняття переконаності людини, переконаності, без якої немислимі повноцінна самосвідомість, повноцінна самореалізація і життєдіяльність [6].

Справедливо вважаючи, що педагогічна культура є частиною суспільної культури, в якій найбільшою мірою закарбувалися духовні і матеріальні цінності, а також способи творчої педагогічної діяльності людей, необхідні людству для обслуговування процесу зміни поколінь, Є. Бондаревська під педагогічною культурою розуміє «динамічну систему педагогічних цінностей, способів діяльності і професійної поведінки педагога». Як компоненти цієї системи, що підлягають оцінці, вона виділяє: а) педагогічну позицію й особистісні якості педагога, б) професійні вміння і творчий характер педагогічного мислення, в) професійні вміння і творчий характер педагогічної діяльності, г) саморегуляцію особистості і культури професійної поведінки педагога [5, с. 29]. В цьому визначенні дослідником вже закладена структура педагогічної культури на особистісно-індивідуальному рівні, причому окремі компоненти цієї системи співзвучні розумінню професійно-педагогічного світогляду: педагогічні знання, вміння, позиція, творчість, професійна поведінка педагога.

І. Ісаєв вважав: «Професійно-педагогічна культура як складне явище являє собою єдність педагогічних цінностей, технологій, сутнісних сил особистості, спрямованих на її творчу самореалізацію в різноманітних видах педагогічної діяльності» [6, с. 29].

Різноманіття видів педагогічної діяльності передбачає варіативність видів педагогічної куль-

тури: методологічної, етнопедagogічної, дослідницької, історико-педагогічної, що представляють собою підсистеми загальної системи «педагогічної культури».

Педагогічна культура виконує, насамперед, суспільно значимі функції зі збереження, передачі, стимулювання, розвитку людської культури в цілому, при цьому суб'єкт одночасно стає і об'єктом педагогічної культури, що з позиції теорії діалогу культур (В. Біблер, Г. Гогіберідзе) постає фундаментом минулих і майбутніх культурних цивілізацій.

Втілення в практичну педагогіку «діалогу культур» можливе тільки особистістю. На психологічному рівні саморегуляція розглядається як фактор загальних здібностей (В. Юркевич) і універсальна внутрішня умова здійснення діяльності (Н. Лейтес).

Педагогічна культура розглядається цими двома дослідниками в таких аспектах:

- педагогічна поведінка, відповідна професійним вимогам;
- педагогічна активність, спрямована на задоволення інтересів та потреб молоді.

Незважаючи на відсутність категорійного апарату, поняття «педагогічна культура» широко використовується в науковій і практичній педагогіці, причому і в громадській, і в професійній педагогічній свідомості переважає світоглядний компонент цього феномена.

Світоглядна сторона педагогічної культури «включає пізнання суспільної значущості педагогічної професії, переконаність у правильності професійного вибору, сформованість системи педагогічних принципів і гуманістичних ціннісних орієнтацій на роботу з дітьми» [5, с. 75].

Ідея введення педагогічної свідомості як однієї з рівноправних форм суспільної свідомості належить В. Демичеву. Надалі, починаючи з 80-х рр., у психолого-педагогічній літературі з'явилися роботи І. Лернера та В. Сластьонина, що досліджують сутність, структуру педагогічної свідомості, вівся активний пошук ефективності його формування. Аналізуючи визначення, виявляємо, що в ньому автори підкреслюють саме світоглядні характеристики педагогічної свідомості: ідеї, установки, цінності. Заслуговує на увагу позиція І. Лернера [3], який визначає педагогічну культуру як суспільне явище, характеризуючий стан педагогічної науки, стан управління школою і діяльністю інститутів народної освіти, матеріального забезпечення навчально-виховного процесу, педагогічної техніки, педагогічної документації та самої педагогічної діяльності.

Дослідник К. Левітан вважав: «Щоб майбутній педагог став професіоналом, необхідно формувати у нього свідомість, що спонукає до продуктивної перетворювальної діяльності. Справді професійною свідомість педагога стає лише тоді, коли

він сприймає й осмислює педагогічну дійсність не тільки на рівні побутових уявлень, а й в науково-педагогічних поняттях і в категоріях» [10, с. 4].

Л. Никонорова зазначає: «Світоглядна свідомість є відображенням унікальності людської практики, суспільної природи людини, в якій індивідуальне буття усвідомлюється як приналежність цього конкретного індивіда до людського роду, миру соціальних відносин, світу людини. Кожен індивід формується та розвивається на основі засвоєння духовної і матеріальної культури даного суспільства, мови, норм спілкування, ідеалів і суспільно значущих цілей» [2, с. 17].

За цим визначенням, узгоджується професійна самосвідомість вчителя та викладача, розвиток якого відбувається під впливом громадського світогляду. Під самосвідомістю варто розуміти усвідомлення людиною себе як особистості. Для педагогічної самосвідомості характерне більш глибоке трактування, що представляє самосвідомість як процес, за допомогою якого педагог позиціонує себе. Самосвідомість характеризується також уявленням про себе, Я-концепцією.

Сформованість у педагога професійного світогляду переважає розвиток терпимості до чужого способу життя, поведінки, звичаїв, почуттів, ідей, думок, віруванням, конфесій. Педагогічна свідомість одночасно характеризує і педагогічне мислення вчителя, деякі аспекти його педагогічної культури і соціально-психологічні властивості особистості. Психологія визначає мислення як процес пізнавальної діяльності індивіда, що характеризується узагальненням і опосередкованим відпрацюванням дійсності.

Мислення є складовою частиною самосвідомості особистості, в структуру якого входить розуміння себе як суб'єкта мислення, диференціація «своїх» і «чужих» думок, усвідомлення ще не вирішеної проблеми як саме своєї й усвідомлення свого ставлення до неї.

Наша позиція в цьому питанні дає нам змогу говорити, що професійно-педагогічний світогляд викладача залежить від:

- концепції освіти, обраної з філософії освіти особистості викладача;
- педагогічної культури, що залежить від субкультури викладача, за принципами якої він жив,
- від педагогічної свідомості, яка проявляється на особистісному рівні у виборі педагогом типу свідомої поведінки відповідно до своєї самосвідомості та мислення.

Висновки і пропозиції. Отже, педагогічна свідомість включає в себе і оволодіння психолого-педагогічною теорією, і суб'єктивне ставлення викладача до її основоположних ідей. У суб'єктивному ставленні викладача до педагогічної теорії вже закладено можливий розрив – розрив між знаннями основних педагогічних принципів і їх дієвою формою педагогічної свідомості як сполучної ланки між педа-

гогічною теорією і практикою. Можлива неузгодженість між педагогічними знаннями і розуміннями, з одного боку, і певною педагогічною діяльністю, з іншого, викликається найчастіше невключенням цих знань у структуру мотивів, ціннісних орієнтацій, що зумовлює характеристику педагогічної свідомості [3]. Всі ці фактори загалом і формують, і розвивають професійно-педагогічний світогляд викладача. В наступних роботах ми продовжуватимемо досліджувати проблематику педагогічної свідомості та формування особистості педагога.

Список використаної літератури:

1. Бондаревская Е.В. Педагогическая культура как общественная и личная ценность. Педагогика. 1999. № 3. С. 37–43.
2. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века. М., 1998. 608 с.
3. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию. М.: Школа-пресс, 1995. 218 с.
4. Исаев И.Ф. Системный анализ профессиональной педагогической культуры: Структура, критерии, урони. Педагогическая наука и образование: Научные доклады академиков и членов корреспондентов Академии педагогических и социальных наук. М.-Белгород, 1998. С. 28–46.
5. Ильин В.С. Методологические разработки целостной теории формирования личности. Методологические проблемы развития педагогической науки. М., 1985. С. 142–184.
6. Левитан К.М. Личность педагога: Становление и развитие. Саратов, 1990. 168 с.
7. Лернер И.Я. Педагогическое сознание – явление действительности и категория науки. Советская педагогика. 1985. № 3. С. 52–57.
8. Никонорова Л.В. Мироззрение личности и возрастные особенности его формирования. Киев, 1989. 116 с.
9. Розин В.М. Философия образования: предмет, концепция, направление изучения. Alma mater: Вестник высшей школы. 1991. № 1. С. 48–57; Слостенин В.А., Мищенко А.И. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя. Советская педагогика. 1991. № 10. С. 79–84.
10. Тамарин В.Э., Яковлева Д.С. Воспитание у студентов педагогической направленности мышления. Советская педагогика. 1971. № 12. С. 56–68.
11. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. М., 1974. Т. 1. 584 с.
12. Хлопков Ю.Г. Условия становления личностно-профессиональной индивидуальности будущих учителей в вузе: автореф. дис. ... канд пед наук. Р-на-Д., 1996. 19 с.
13. Шаронин Ю.В. Синергетика и творчество: некоторые аспекты теории и практики нового методологического подхода. Школа. 1996. № 4.

Shtykhaliuk L., Lazuka M. Professional and pedagogical worldview and pedagogical reality of the teacher

The article analyzes and characterizes modern approaches to the study of the concept of professional-pedagogical horizons and the pedagogical reality of the teacher in the pedagogical, musicological, methodical literature. Indicated in which various aspects considered pedagogical culture. It is proved that achieving success in the formation of the teacher's professional-pedagogical world outlook and the pedagogical reality is impossible without an understanding of the pedagogical reality system. The orientation of the teacher on the life and professional activity helps to combine the requirements and goals of the teacher with the capabilities, desires and goals of the students. The humanization of pedagogical activity oriented towards the life and professional activity of an individual is determined by the essence of the currently important properties and potential possibilities of a person: the formation of demand and supply. In the context of continuous professional education, the teacher is motivated to focus on the humanization of his pedagogical activity aimed at the spiritual and moral education of young people. Given the high social significance of resolving such contradictions, the article focuses on issues of theoretical and methodological substantiation of the content and structure of the humanization of educational activities aimed at the spiritual and moral education of the individual and the formation of the national-cultural worldview. Attention is focused on what the content, structure and functions of the process of humanization of pedagogical activity should be as the primary factor in the formation of the professional-pedagogical world outlook and pedagogical reality. It is noted that quite often the pedagogical consciousness acts both as a phenomenon of social consciousness, and as the consciousness of a person who has received pedagogical information from outside, and as a teacher's professional consciousness. It is proved that a teacher working in the course of humanizing his professional activity must not only satisfy a certain level of students' material and intellectual needs. His task is to direct his potential to help the younger generation. Psychological and pedagogical support of a teacher allows students to comprehend the spiritual and moral concepts of good and evil, life and death, love and beauty.

Key words: musical art, culture, means of education, social consciousness, system of pedagogical reality, integral personal education, pedagogical knowledge, skills, attitude, creativity, professional behavior of a teacher.